

Родне слова

штомесячны навуковы і метадычны часопіс

6/2013

ISSN 0234-1360

- **Галіна Адамовіч**

Васіль Быкаў – вялікае сэрца
народа

- **Мікалай Крыўко**

Слова пра Сцяпана Некрашэвіча

- **Софія Цвірко**

“Тут ліра дзіўная гучала...”:
Гасцёўня

- **Людміла Налівайка**

Мастацкая спадчына
Абрама Кроля:
Да 100-годдзя мастака

ВАСІЛЬ БЫКАЎ – ВЯЛІКАЕ СЭРЦА НАРОДА

У розныя перыяды жыцця, з рознай ідэяй і думкай фармулююцца па-рознаму. Калі памірае выдатная асоба, сучаснікі спрабуюць вызначыць вагу таго, хто пакінуў наш свет, і каштоўнасць страчанага. У гэтых думках ёсць эмацыйнае: непасрэдна водгук на пачуццё нясе пакутлівыя пачуцці ад страты. Такі разважанні звычайна маюць форму некрасава або эсэ, дзе пачуццёва-эмацыйнае рухае лагічна-рацыянальным, разбураючы традыцыйны аналіз пакінутай спадчыны.

З цягам часу адбываецца больш ураўнаважанае, паглыбленае асэнсаванне мастацкага свету пісьменніка, раскрываюцца таямніцы яго творчай лабараторыі, дзякуючы якім аўтар зноў і зноў пераствараў свой свет і свайго героя ў ім – чалавека на скрыжаванні жыццёвых шляхоў, у трагічным супрацьстаянні нягодам і выпрабаванням, што выпалі на яго лёс, на лёс усяго народа. Герой Васіля Быкава ў самых неспрыяльных, самых небяспечных для жыцця ўмовах змагаецца, перамагае і памірае, часцей за ўсё застаючыся чалавекам у абставінах, калі няма нават сведкаў яго стойкасці перад тварам

смерці. Такім чалавекам, які застаўся да канца верным свайму абавязку, як і пісьменніцкаму прызначэнню, быў Васіль Быкаў. І мы, нашчадкі і чытачы, не толькі павінны ведаць, як жылі і змагаліся пакаленні беларусаў, але мусім выходзіць такога ж чалавека – мужнага, трывалага, неўміручага – і ў саміх нас.

Мінула дзесяцігоддзе пасля смерці пісьменніка. Васіль Быкаў (19.06.1924 – 22.06.2003) быў салдатам і застаўся салдатам, сумленным, мужным, які, не шкадуючы жыцця, змагаўся за Радзіму і радзіў яе ад смяротнай небяспекі. Для В. Быкава радзіна не спынялася...

Нікогды не малая велічыня ў сусвеце – чалавек. Але ён і часцінка, што ўвабрала ў сябе ўсю светабудову, і мікрасвет, адбітак вялікага свету, і Космас. Сёння можна сказаць, што створаны В. Быкавым мастацкі сусвет жыве ўласным жыццём, у той самы час як пісьменнік належыць вечнасці.

У маленькага народа, што жыве ў самым цэнтры Еўропы, білася вялікае сэрца – Васіль Быкаў. І народ быў вялікі ім. У акопе, які не зрушыць, ад якога нельга павярнуць назад, бо ён Вялікая Народная Сцяна на шляху тых, хто марыць з людзей зрабіць нечаалавекаў, – са смерцю Быкава стала на аднаго салдата меней. Ён патрэбны быў і тады, у гады Вялікай Айчыннай вайны. Ён патрэбны і ў гэтыя часы, калі Слова стала такім жа важкім, як і Справа, як Дзеянне.

XX стагоддзе – эпоха вялікіх адкрыццяў, смелых рашэнняў, мужнага выбару. Васіля Быкава варта назваць асобай XX веку – смелай, мужнай, тытанічнай асобай. Таму што ён узваліў на плечы абавязак абараняць Радзіму. Таму што ён, застаючыся мізэрнай часцінкай у Сусвеце, меў мужнасць і смеласць ператварыць найвялікшы дар – жыццё – у Служэнне, а дар мовы – у Слова, што падымае салдата з акапа, а выпадковага мінака робіць Чалавекам на Зямлі.

З мізэрнага адрэзку зямнога існавання Васіль Быкаў стварыў космас думак, любові, дабрыні, простых пачуццяў, на якіх толькі трывае ўвесь свет, якія ў аснове светабудовы.

Таму космас Васіля Быкава прарастае ў вечнасць.

Тое, што эмацыйна перажывалася, адчувалася дзесяць гадоў таму, у наш час карэктуюцца самім Часам. Думаецца, варта не толькі прамаўляць гучныя словы, але і глядзець больш рэальна на з'явы сучаснага жыцця.

Сёння большасць жыве нібыта ў іншым вымярэнні. У адных такой улюбёнай рэальнасцю стаў віртуальны свет камп'ютарных гульняў. Другія жывуць шоу-праграмамі і шопінгамі, што ў лепшым выпадку аблягчаюць падчас цяжкую працу або вучобу станоўчымі ўражаннямі, але часцей за ўсё замяняюць працу або вучобу асалядай бяздумнасці. Трэція прысвячаюць жыццё плёткам і падступствам... Усё гэта разбаўляе клопаты і згрызоты паўсядзённай рэальнасці, дае адпачынак розуму і пачуццям. Але не насычае душу. Душа не можа зарастаць пустазеллем. Яна мае патрэбу ў нечым, што дазваляла б ёй прарошчваць зярняты шчырасці і дабрыні, любові і адказнасці, узгадоўваючы іх у трывалыя, доўгатэрміновыя пачуцці, што адзіныя здольны сапраўды падтрымаць чалавека. У "Прытчы аб васільках" Максім Багдановіч пісаў, што самае галоўнае ў жыцці, чаму варта яго прысвячаць, – гэта тое, "от чего растёт душа человека" [1, т. 2, с. 58 – 59].

Проза В. Быкава пра гэта: пра захаванне памяці, ратаванне душы. І яго надзея на малых, бо *"ім належыць будучыня, і ў тым іх перамога. Ім ствараць яшчэ не напісаную гісторыю краіны. У загадкавым заўтра прадаўжаць жыццё. Іх чалавечнасць і мужнасць будуць азначаць лёсы зямлі"*, – пісаў В. Быкаў у аповесці "Мёртвым не баліць" [2, т. 4, с. 300]. Сёння, бадай, як ніколі раней, паўстала праблема выхавання "чалавечнасці і мужнасці" ў маладога пакалення. Адным з наймаўжывейшых сродкаў такога выхавання заўсёды была літаратурная класіка. Але многія маладыя людзі, не набыўшы патрэбы звароту да мастацкага вопыту, да трагічна выпакутаваных думак, што дазволілі б узмацніцца і акрыяць чалавечай душы, на жаль, аддаліся цела і душой "грамадству спажывання", лёгкай забаве.

Прыгадваюцца невялікія гісторыі з педагогічнай практыкі студэнтаў БДПУ імя М. Танка. Выпадкі пададуцца знаёмымі многім настаўнікам літаратуры. У школе "праходзяць" В. Быкава. З апошняй парты, дзе сядзяць студэнты-практыканты і метадыст, добра відаць толькі спіны вучняў, мо і да лепшага, бо на гэтым уроку В. Быкаў амаль нікога не цікавіць. Нехаця адзін з вучняў падымаецца, адказвае нешта, глядзячы ў падручнік. Іншыя перамаў-

ляюцца паміж сабой... перапісваюць з іншага сшытка ў свой... глядзяць у акно, на настаўніцу... нехта адмыслова круціць у пальцах ручку... Думкі многіх далёкія ад таго, што адбываецца ў класе, тым больш яны далёкія ад "знакаў бяды", бо адказваюць па тэксце толькі 2 вучні з 27, ды па адказах, як у падручніку, не зразумела, ці прачыталі яны ўвесь твор. Размова ідзе пра "сваіх" і "чужых", пра вобразы Сцепаніды і Петрака. Але адбываецца гутарка недзе ўбаку ад прысутных, па-над іх галовамі, па-за свядомасцю, па-за душой... В. Быкаў здаецца такім далёкім і непатрэбным тут. "Прайшлі" Быкава? Ну, і "прайшлі"... Няма Быкава? Ну, і няма... "Бараніць" Быкава ў класе на ўроку – усё адно як класісія пад танк: патрэбны асаблівае мужнасць, духоўныя намаганні, прыватная зацікаўленасць... На жаль, падобныя адносіны не толькі да творчасці В. Быкава, але і да ўсёй спадчыны беларусаў – не выключэнне...

Часам здарэцца і нешта адметнае. У іншай школе на ўроку па гэтай тэме вучні раптам выказалі шчырае неразуменне, навошта Сцепаніда выдаіла Герову. Маўляў, яна павінна была прадугледзець, што зробіць фашысты з яе карміцельцай, але ж яна аказалася недальнабачнай, бо не думала пра магчымыя наступствы ўчынку. Абмеркаванне прывяло да думак пра патрыятызм гераіні. Але ж патрыятызм, паводле вучняў, – нешта вельмі адцягненае, далёкае; вось уласны дом, маёмасць, сваё жыццё бліжэйшыя, іх варта зберагаць, пра іх клапаціцца. А патрыятызм...

Творы В. Быкава аднаўляюць паняцці патрыятызму, чалавечнасці не адцягнена, а канкрэтна, дапамагаюць зрабіць далёкае – блізім, умоўнае – зразумелым. Можна прыгадаць і цытату з сусветнай класікі: "Найлепшы спосаб сферагчы свой дом – гэта абараняць чужы" [4], – кажа Кала Брунён, герой французскага пісьменніка Рамэна Ралана.

Адна з нядаўніх карэспандэнцый, апублікаваная ў газеце "Літаратура і мастацтва", мае сімвалічную назву: "Зноў пра вайну, навошта?" [5, с. 11]. «"Зноў пра вайну, навошта?" Так вызначыў Алесь Адамовіч верагоднае пытанне да сябе, "вайнапісальніка", з боку пакалення 1990-х. Так мог бы раптам спытаць і наш сучаснік», – піша Г. Скальцова ў рэцэнзіі на кнігу "Выбраныя творы" А. Адамовіча, што выйшла ў серыі "Беларускі кнігазбор". Аўтар дае і адказ на запытанне: «...пісаць (выдаваць) "зноў пра вайну" трэба дзеля таго, каб зноў і зноў спрабаваць данесці праўду пра яе, на ўсе лады выкрываючы новыя і новыя рысы гэтай жудаснай з'явы. Рабіць гэта тым больш актыўна, прынцыпова, няўмольна і

нястомна, што з цягам часу ўсё цяжэй – па розных прычынах».

Васіль Быкаў – адзін з тых, хто “даносіў праўду”, раскрываў “новыя рысы гэтай жудаснай з’явы” і рабіў усё з сапраўдным майстэрствам, паказваючы вагу і кошт жыцця і смерці, калі хвіліна важыць болей за ўсё пражытае жыццё, а душа пакутліва ўспрымае непазбежнае... Імя Васіля Быкава належыць класіцы, бо пакінутая ім праўда пра вайну далучае да вяршынных дасягненняў мастацкага мыслення, вучыць адказнасці і мужнасці.

Але «пісаць (выдаваць) “зноў пра вайну”... з цягам часу ўсё цяжэй»... Даследчыку літаратуры, як і школьнаму настаўніку, у пэўным сэнсе трэба ведаць больш за пісьменніка, каб убачыць і зразумець і само жыццё, якое бачыў і вывучаў пісьменнік, і мастацкі свет творцы, чым ён адрозны ад свету яго папярэднікаў і сучаснікаў, у чым перагукаецца з імі. А школьнаму настаўніку патрэбна, мабыць, больш за ўсіх ведаць і разважаць, каб убачанае і зразуметае пісьменнікам і даследчыкам стала бачным і зразуметым маладымі людзьмі, тымі, хто толькі ўваходзіць у жыццё. Бо ўрокі літаратуры – гэта ўрокі вялікай адказнасці.

У артыкуле “Аўтарскія пераклады Васіля Быкава” Н. Дзянісава супастаўляе мастацкія пэталі адной сцэны ў беларускамоўным варыянце аповесці “Сотнікаў” В. Быкава і ў рускамоўным яе варыянце. Часам менавіта даследчыку чалавечы гонар (і цяжкая праца), супастаўляючы розныя варыянты аднаго тэксту, дастае з вобразную сістэму твора да адной эпохі і аддаліць яе ад іншай, выявіць схаваны характарыстыкі, каб навучыць чытача бачыць – і зразумець тое, што адбываецца з людзьмі ў складаных, лёсавызначальных сітуацыях:

«Кульмінацыйны момант твора – сцэна пакарання Сотнікава, апісаная В. Быкавым вельмі дакладна і скрупулёзна:

“...і Сотнікаў, каб апярэдзіць непазбежнае, здаровай нагой штурхануў ад сябе цурбан”...

...Апярэдзіўшы Рыбака, ён сам выбівае з пад сваіх ног цурбан і тым самым дае магчымасць Рыбаку не ператварыцца канчаткова ў пачвару, а ўсё-такі застацца чалавекам, дае яму шанс...

Ва ўсіх рускамоўных варыянтах аповесці пазнейшага часу, як і ў Зборы твораў на рускай мове (1985), аўтарскі пераклад выглядае так:

“...и Сотников, вдруг потеряв опору, задыхнувшись, тяжело провалился в черную, удушливую бездну”...

...Сотнікаў не выбівае ў сябе з-пад ног падстаўку, а проста губляе апору, г. зн. як бы дазваляе Рыбаку выпадкова здзейсніць пакаранне да

канца і не дае яму магчымасці “рэабілітавацца”. Такім чынам, значна мяняецца ідэя твора» [3, с. 56 – 57].

Нельга не аддаць даніну павагі беларускаму пісьменніку, які вылучае і робіць заўважным менавіта той імгненны рух, той амаль незаўважны момант, які пралагае паміж жыццём і смерцю, паміж забойствам і самазабойствам, паміж уратаваннем і здрадай... Нельга не аддаць даніну павагі таксама і даследчыку, што дапамог убачыць і зразумець аўтарскую задуму, выявіць у творы спецыфіку нацыянальнага і гістарычнага быцця, асаблівасці вызначэння і самавызначэння чалавека і чалавечага ў ім.

Вялікую каштоўнасць мае не толькі тое, што ўбачана, адкрыта, перададзена ў мастацкіх вобразах беларускімі пісьменнікамі. Мае вялікую каштоўнасць – навуковую, метадычную, грамадскую, ідэйна-выхаваўчую, асветніцкую і г. д. – глыбіня пранікнення ў творчую лабараторыю пісьменніка здзейсненага даследчыкамі літаратуры, скругленасць іх працы, дакладнасць параўнальнага аналізу розных аспектаў мастацкага твора. Важна таксама навучыць маладых людзей бачыць і зразумець сутнасць сказанага пісьменнікам. У гэтым сэнсе літаратура застаецца вечным і надзейным настаўнікам чалавека: яна навучае назіраць, бачыць і разважаць, і асоба даследчыка, як і асоба настаўніка літаратуры, ключавая ў працэсе перадачы вечных каштоўнасцей.

Думаецца, што велічыня спадчыны Васіля Быкава ўсё ж такі будзе ацэнена тымі, каму належыць будучыня і хто сёння толькі сядзіць за школьнай партай, у студэнцкай аўдыторыі. І зацікаўленая размова з настаўнікам беларускай літаратуры навучыць юнакоў назіраць, бачыць – і разважаць.

Спіс літаратуры

1. Багдановіч, М. А. Поўны збор твораў : у 3 т. / М. А. Багдановіч. – Мінск : Навука і тэхніка, 1992 – 1995.
2. Быкаў, В. Збор твораў : у 4 т. / В. Быкаў. – Мінск : Маст. літ., 1982. – Т. 4 : Аповесці і апавяданні.
3. Дзянісава, Н. Аўтарскія пераклады Васіля Быкава / Н. Дзянісава // Пераклад збліжае народы : матэрыялы Міжнар. круглага стала памяці Алеся Адамовіча. Мінск, 3 – 4 верас. 2001 г. / Міжнар. асац. беларусістаў. – Мінск, 2002. – С. 9 – 13.
4. Роллан, Р. Кола Брюньон / Р. Роллан. – [Электронны рэсурс] : <http://bookz.ru/authors/rollan-romen/cola/page-12-cola.html>.
5. Скальцова, Г. “Зноў пра вайну, навошта?” / Г. Скальцова // Літаратура і мастацтва. – 2013. – № 8. – 22 лют. – С. 11.

Галіна АДАМОВІЧ,
доктар філалагічных навук.